

Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler

Yazar: Zeki Koçak

Türkçe, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023, 122 sayfa.

Muhammed Fatih TURAN | ORCID: [0000-0002-9371-4453](https://orcid.org/0000-0002-9371-4453) | ROR ID: <https://ror.org/02h1e8605> |

E-Posta: turanmfatih@hotmail.com

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku, Erzincan, Türkiye

Atıf Bilgisi

Turan, Muhammed Fatih. “Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler”. Dini Araştırmalar 68 (Haziran 2025), 447-452.

<https://doi.org/10.15745/da.1656882>

Geliř Tarihi	13.03.2025
Kabul Tarihi	22.05.2025
Yayım Tarihi	28.06.2025
Değerlendirme	İki İç Hakem / Çift Taraflı Kırleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İntihal.net
Etik Bildirim	diniarastirmalar98@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Citation

Turan, Muhammed Fatih. "Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler". Religious Studies 68 (June 2025), 447-452.

<https://doi.org/10.15745/da.1656882>

Date of Submission	13.03.2025
Date of Acceptance	22.05.2025
Date of Publication	28.06.2025
Peer-Review	Two Internal Referees / Double anonymized
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	diniarastimalar98@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Her ilmin kendisine özgü dayanakları ve beslendiği kaynakları bulunmaktadır. Usûl-ı fıkhın temel referansı naslar olmakla birlikte, kaide ve ilkelerinin şekillenmesinde rol oynayan ilimlerin bulunması kaçınılmazdır. Ancak klasik dönem fakihlerinin verdiği az miktardaki bilgiler dışarıda tutulursa bu ilmin dayandığı ilimlere çok fazla temas edilmemiştir. Bu bağlamda Doç. Dr. Zeki Koçak'ın “*Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler*” adlı kitabı literatürde önemli bir eksikliği gidermek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma, usûl-i fıkhın beslendiği ilimleri tespiti yapılırken, bu ilimlerle olan ilişkisini de sistematik bir çerçevede ortaya koymayı hedeflemiştir. Zengin kaynakçası bulunan çalışmada; klasik usûl kaynaklarının birçoğundan, fûru, akaid, belâgat, mantık ve tefsir kitaplarından, ayrıca modern bazı eserlerden istifade edilmiştir. En çok istifade edilen kaynaklar arasında; Şatıbî'nin Muvâfakat'ı, Mâtûridî'nin Te'vilatu'l-Kur'an'ı, Teftezânî'nin Şerhu'l-Akaîd'i öne çıkmaktadır.¹

Yazar kitabını iki ana bölüm olarak hazırlamıştır. Önsöz ve girişte genel bir değerlendirme yapan yazar, birinci bölümde, usûl-i fıkhın tarifi, mahiyeti, ilimler arasındaki yeri ve işlevi hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca hicri 6. asra kadar tefsir, hadis, kelam ve fıkıh gibi alanlarda eser veren İslam alimlerinin çoğunun usûl-i fıkıhla ilgili bir eser kaleme aldığını, usûl yazmayanların ise eserlerinde çokça usûl-i fıkıh tatbikatları bulunduğunu tespit etmektedir. Günümüz hukuk tahsilinde usûl-i fıkıh en yakın ilim dallarının hukuk metodolojisi ve hukuk felsefesi olduğunu belirten yazar, son yüzyıllarda usûl-i fıkhın yeterince geliştirip işletilememesinin İslam dünyasında zaman zaman taklitçilik ve taassuba neden olduğuna dikkat çekmektedir.²

Kitabın ana omurgasını oluşturan ikinci bölümde yazar, usûl-ı fıkhın dayandığı ilimleri asli ve fer'î şeklinde ikiye ayırmaktadır. Asli ilimleri kelam, şer'î hükümler, Arap dili ve edebiyatı ve mantık şeklinde tasnif eden yazarın tespitlerine göre, Gazzâlî, Semerkandî, Razî, Âmidî, İbn Hacı, Zerkeşî, Molla Fenarî, Subkî gibi fakihler de bu tasnife işaret etmektedir.

¹ Zeki Koçak, *Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler*, (Ankara; Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 1-122.

² Koçak, *Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler*, 9-30.

Yazara göre bu fakihlerin tasniflerinde en çok dikkati çeken, usûl-i fıkhın ilk kaynağı olarak kelimanın zikredilmesidir. Mesela Gazzâlî ve Semerkandî usûlün kelama dayandığını, usûl-i fıkhın ve ahkâmın da usûlül-kelam'ın bir ferî olduğunu savunmuştur. Pezdevî de ilmi ikiye ayırarak birincisinin tevhid ilmi ve sıfatlarla ilgili, ikincisinin ise fıkıh, şerâi ve hükümler olduğunu belirtmiştir. Ebû Hanife de kelama dair eserini kaleme almışken, ilmin ikinci kısmı ile eser yazmak yerine kurduğu akademide fikhî konuların etrafıca tartışılmasına ve İmam Muhammed tarafından yazılmasına izin vermiştir. Zira mükellefe ilk hitap tevhit ile başlamak-tadır. Peygamberlerin gelişinin ve kitapların inişinin sebebi itikadi mevzulardır. İnancın amelden önce olduğu mantiken sabittir. Ayrıca usûl-i fıkıh üretim ve geliştirilmesi açısından kelam ilmine diğer İslami ilimlerden daha fazla yaklaşmıştır.³ Usûl-i fıkhın dayandığı ilk ilmin kelam olduğunu savunan yazar, ikincisinin şer'î hükümler olduğunu, bu hükümlerin birçoğunun fukaha tarafından tespitinden önce Kur'an'da bulunduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, külli delillerden icâb ve tahrim gibi külli hükümler oluşur. Cüz'î meselede vacip, haram hükümleri verilerek fikhî hükümlere ulaşılır. Mesela Kur'an'daki "namaz kılın" ifadesinden külli delil olan "emrin vücûbiyetine", oradan da külli hüküm olan "icab" hükmüne, sonra da namaz kılmanın vacip olduğu cüz'î hükmüne ulaşılır. Yazar, usûlcünün bu tarzının aynı zamanda usûlün istimdadını gösterdiği kanaatindedir. Usûlcü istikra yöntemiyle cüz'î delilleri inceler ve onlardan külli bir delile, oradan külli hükme daha sonra da cüz'î hükme ulaşır ve fikhî meselenin hükmünü verir. Yazar, usûl-i fıkhın üçüncü asli dayanağı olarak Arap dili ve edebiyatını zikretmektedir. Yazara göre, hükümlerin istinbatının temeli Kur'an ve Sünnete dayandığından, bu iki kaynağın doğru şekilde anlaşılmasında dil anahtar bir kaynaktır. Usûlcülerin naslardan tespit ettikleri dil kaideleri usûlün oluşumunda büyük katkı sağlamakta, lafızların delaleti ele alınırken bu kaide ve kurallar belirleyici rol oynamaktadır. Mezhepler arasında fûrû meselelerdeki farklılıkların birçoğu da dil kaynaklıdır. Yazara göre usûl-i fıkhın

³ Koçak, *Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler*, 31-39.

dayandığı asli ilimlerden sonuncusu mantık ilmidir. Usûl-i fıkhın ilkelerini belirlemede mantıktan destek aldığını açıklayan yazar, fıkıh ilminin her alanda öncelikle tarifle başladığını ve mantığın haddi tam, haddi nakıs, resmi tam ve resmi nakıs şeklinde dörde ayırdığı tarifi kısımlarının, usûlün her daim faydalandığı esaslardan olduğunu ifade etmektedir. Yazar ayrıca usûl-i fıkhın ilkelerini belirlemede mantık ilminden destek alacağı en önemli konunun müveccehe/kipli önermeler yani kaziyye-i müveccehe olduğunu belirtmektedir. Mantık ilminde ele alınan müveccehattan sadece sözün söylenme cihetinin bile usûl ve fûrûda şart ve yemin mevzusunda ilkeler belirlenirken önemli bir şekilde yardımcı olduğunu savunmaktadır. Yazar, usûl-i fıkhın dayandığı ferî delilleri ise maslahat ve makasidü’ş-şeria (hikmetü’t-teşri) ve örf olarak ifade etmekte, ancak usûl-i fıkhın aslî delillere nispetle bu delillerden daha az istifade ettiğini belirtmektedir. Yazar, Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe, tabiin ve mutlak müçtehitlerin maslahata ve makâsıda riayet ettiklerinin kuşkusuz olduğunu, bunlara bigâne kalınarak hüküm verilemeyeceğini ifade ederek, maslahat ve makâsidü’ş-şerianın usulün kaynaklarından olduğunu savunmaktadır. Örfün de yaşayan hukuk olarak ifade edilebileceğini, aynı zamanda amel-i icmaya dayandırıldığını, hukuk kaidelerinin düşünce mahsulü olduğu kadar teamüli olduklarını yani örften neşet ettiklerini açıklamaktadır.⁴

Eserin sonuç kısmında ise yazar, yalnız lafzî anlama yönüne yoğunlaşarak sosyal ve vakîî boyutunu ihmalin usûlî donuklaştırdığını belirtmektedir. Yazara göre hukuki problemlerin arkasındaki itikadi, iktisadi, siyasi, sosyal, psikolojik ve benzeri bütün etkenlerin dikkate alınarak usûl-i fıkhın yeniden okunması, değerlendirilmesi, ilkelerinin kontrol edilmesi ve konumunun belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca yazar, usûl-i fıkhın müstenid olduğu bütün ilim dallarından faydalananarak ortaya koyduğu kuralların, hükmün helal mi haram mı, hukuki mi ahlaki mi? Olduğunu tespitite büyük öneme sahip olduğu sonucuna varmaktadır. Bu sebeple usûlün hayatın her anını kuşatan ef’ali mükellefinin tespitinde gerekli ölçütleri ve kaideleri ortaya koyarak kelam, fıkıh ve ahlakın inanç ve amele dönük yönünü oluşturduğunu

⁴ Koçak, *Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler*, 39-98.

savunmaktadır.⁵

Genel bir değerlendirme yapacak olursak bu eser; usûl-i fıkıh alanındaki deliller ve lafızlarla ilgili çalışmalardan ayrışarak, usûl-i fıkhın beslendiği kaynakları konu edinmesiyle bu alandaki önemli bir eksikliği giderebilecek mahiyettedir. Fıkıh terminolojisine hâkim bir dille yazılan eserde usûl-i fıkhın dayandığı ilimler ve bu ilimlerle usûl-i fıkhın ilişkisi usûl alimlerinin görüşleriyle desteklenerek ele alınmıştır. Çalışmada bilimsel nesnelliğe azami ölçüde riayet edilmeye gayret edilmiş ve ulaşılan bilgiler bu çerçevede değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bilgiler salt aktarım yoluyla değil, kritik edilerek sunulmuştur. Eser bahsettiğimiz tüm yönleriyle akademi dünyasına önemli katkı sağlamaktadır.

Kaynaklar | References

Koçak, Zeki. *Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.

⁵ Koçak, *Usûl-i Fıkhın Dayandığı İlimler*, 99-103.